

ऋग्वेद

मण्डल ५, अनुवाक ५, सूक्त ७० ।

अष्टक ४, अध्याय ४, वर्ग ८ ।

अनुवाद कर्ता: सञ्जय मोहन मित्तल

Rigveda

Maṇḍala 5, Anuvaaka 5, Sookta 70.

Aṣṭaka 4, Adhyaaya 4, Varga 8.

Translated by: Sañjay Mohan Mittal

There are two independent systems in place for classifying the 10522 Mantras from the Ṛigveda.

The first system has the Mantras broadly classified in Maṇḍalas. Each Maṇḍala has Anuvaakas which are further divided into Sooktas. However it is noteworthy that the Sooktas are numbered independently within a Maṇḍala and their numbering do not reset at the switchover of Anuvaakas. Due to this, many scholars consider Anuvaaka to be redundant and do not use them in their translations. There are a total of 10 Maṇḍalas, 85 Anuvaakas and 1028 Sooktas in the Ṛigveda. The sizes of the Maṇḍalas vary considerably between 429 Mantras to 1976 Mantras. The sizes of the Sooktas vary from 1 Mantra to 58 Mantras.

The second system tries to evenly distribute the Mantras between 8 Aṣṭakas which are further divided into 8 Adhyaayas each. These 64 Adhyaayas are further subdivided into 2024 Vargas. The normal size of a Varga is five Mantras, however, it varies from one to twelve Mantras with either extremes being rare.

Even though the second system does not have the Sookta classification, it honors the sanctity of a Sookta. One Sookta belongs to only one Aṣṭaka and one Adhyaaya. The Mantras from a Sookta may be further grouped into multiple Vargas. The Vargas however, do not mix Mantras from different Sooktas.

Nowadays, Maṇḍala / Anuvaaka / Sookta classification is more popular and has been used in this translation as well. However, the Aṣṭaka / Adhyaaya / Varga is mentioned in the page header for reference, if needed.

सारांश

इस सूक्त में ऋषि राजा व अन्य राजपुरुषों के गुण और कर्तव्यों, प्रजा की राज्य व्यवस्था में भागीदारी और सबकी आत्मनिर्भरता के विषयों में उपदेश देते हैं।

आठवे वर्ग का आरम्भ होता है।

प्रथम मन्त्र में ऋषि राजा और अन्य राजपुरुषों के कर्तव्यों के विषय में उपदेश देते हैं।

उरुचक्रिरात्रेय ऋषिः । मित्रावरुणौ देवते । २२ अक्षराणि । विराडार्षी गायत्री छन्दः । षड्जः स्वरः ।

पुरुरुणा' चिद्ध्यस्त्यवो' नूनं वा' वरुण । मित्रं वंसि' वां सुमतिम् ॥१॥

ऋग् ५:५:७०:१, साम ९८५

पुरुऽरुणा' । चित् । हि । अस्ति' । अवः' । नूनम् । वाम् । वरुण ॥ मित्रं' । वंसि' । वाम् । सुमतिम् ॥१॥

(वरुण) (मित्र) हे राजन् व उसके प्रधान! (नूनम्) निस्सन्देह आपका (चित्) ज्ञान और बुद्धिमत्ता वेद मर्यादा के (हि) अनुकूल (अस्ति) है। (वाम्) आप दोनों (पुरुऽरुणा) बहुतेरे महान (अवः) रक्षा साधनों के द्वारा प्रजा की रक्षा व मार्गदर्शन करते हो। (वाम्) आप दोनों और आपके जैसी (सुमतिम्) सुमति वाले अन्य राजपुरुष प्रजा से (वंसि) सम्मान पाने के योग्य हैं।

दूसरे मन्त्र में ऋषि प्रजा के लिए भी न्याय व्यवस्था में सहायक होने का उपदेश देते हैं।

उरुचक्रिरात्रेय ऋषिः । मित्रावरुणौ देवते । २२ अक्षराणि । विराडार्षी गायत्री छन्दः । षड्जः स्वरः ।

ता वा' सुम्यग्'द्रुह्वाणेष'मश्याम् धाय'से । वयं ते रुद्रा स्याम् ॥२॥

ऋग् ५:५:७०:२, साम ९८६

ता । वाम् । सुम्यक् । अद्रुह्वाणा । इषम् । अश्याम् । धाय'से ॥ वयम् । ते । रुद्रा । स्याम् ॥२॥

(वाम्) आप दोनों से हम (धाय'से) धारण करने के लिए (सुम्यक्) पूर्णतया (अद्रुह्वाणा) द्वेष रहित (इषम्) रक्षा के साधन (अन्न, ज्ञान आदि) (अश्याम्) प्राप्त करें और (ते) (ता) उनसे (वयम्) हम भी (रुद्रा) दुष्टों को रूलाने वाले व निर्बलों की सहायता करने वाले (स्याम्) बनें।

तीसरे मन्त्र में ऋषि पिछले मन्त्र का उपदेश जारी रखते हैं।

उरुचक्रिरात्रेय ऋषिः । मित्रावरुणौ देवते । २४ अक्षराणि । आर्षी गायत्री छन्दः । षड्जः स्वरः ।

पातं नो' रुद्रा पायुभि'रुत त्रायेथां सुत्रात्रा । तुर्याम् दस्यून् तनूभिः ॥३॥

ऋग् ५:५:७०:३, साम ९८७

पातम् । नः । रुद्रा । पायुभिः' । उत । त्रायेथाम् । सुत्रात्रा ॥ तुर्याम' । दस्यून् । तनूभिः ॥३॥

Synopsis

In this composition the sage advises about the qualities and duties of the king and his officials, participation of masses in the law and order and self dependency for everyone.

Here begins the eighth Varga.

In the first mantra the sage begins to describe the qualities and duties of the king and his officials.

ṛiṣhiḥ uruchakriraatreyah, **devate** mitraavaruṇau, **vowels** 22, **chhandah** viraad aarṣhee gaayatree, **svarah** ṣhadjah.

**1. purooruṇaa chiddhyastyavo noonam vaam varuṇa,
mitra vansi vaan sumatim.**

Rig 5:5:70:1, Saama 985

puru-uruṇaa chit hi asti avah noonam vaam varuṇa,
mitra vansi vaan sumatim.

(varuṇa) (mitra) **O King and his Chief! (noonam) Without a doubt, your (chit) knowledge and wisdom (asti) is (hi) in accordance with the Vedas. (vaam) You protect the masses with your (puru) abundant and (uruṇaa) great (avah) means of protection. (vaam) You and other (sumatim) wise government officials deserve (vansi) to be respected by the masses.**

In the second mantra the sage advises the masses to learn and participate in the maintenance of law and order.

ṛiṣhiḥ uruchakriraatreyah, **devate** mitraavaruṇau, **vowels** 22, **chhandah** viraad aarṣhee gaayatree, **svarah** ṣhadjah.

**2. taa vaan samyagadruhvaaṇeṣhamashyaama dhaayase,
vayan te rudraa syaama.**

Rig 5:5:70:2, Saama 986

taa vaam samyak adruhvaaṇaa iṣham ashyaama dhaayase, vayam te rudraa syaama.

(vaam) **From you, may we (ashyaama) obtain and (dhaayase) uphold (taa) these (iṣham) means of protection (grains, knowledge etc.) that are (samyak) completely (adruhvaaṇaa) free from any malice! Using (te) them, may (vayam) we also (syaama) become (rudraa) the tormentor of the evil-minded and be the protector of the weak!**

In the third mantra the sage continues with the idea from the second mantra.

ṛiṣhiḥ uruchakriraatreyah, **devate** mitraavaruṇau, **vowels** 24, **chhandah** aarṣhee gaayatree, **svarah** ṣhadjah.

**3. paatan no rudraa paayubhiruta traayethaan sutraatraa,
turaama dasyoon tanoobhiḥ.**

Rig 5:5:70:3, Saama 987

(रुद्रा) हे दुष्टों के संहारक! अपने (पायुऽभिः) रक्षा साधनों के द्वारा (नः) हमारी (पातम्) रक्षा कीजिए
(उत) और हे (सुऽत्रात्रा) श्रेष्ठ रक्षक! आप हमें (त्रायेथाम्) बुराईयों से बचाइये । हम भी अपने (तनूभिः)
शरीरों के और समाज के (दस्यून्) शत्रुओं को (तुर्यामि) नष्ट करें ।

चौथे मन्त्र में किसी अन्य के धन को न भोगने का उपदेश है ।

उरुचक्रिरात्रेय ऋषिः । मित्रावरुणौ देवते । २३ अक्षराणि । निचृदार्षी गायत्री छन्दः । षड्जः स्वरः ।

मा कस्याद्भुतक्रतू यक्षं भुजेमा तनूभिः । मा शेषसा मा तनसा ॥४॥

ऋग् ५:५:७०:४

मा । कस्य । अद्भुतक्रतू इत्यद्भुतऽक्रतू । यक्षम् । भुजेम । तनूभिः ॥ मा । शेषसा । मा । तनसा ॥४॥

(अद्भुतऽक्रतू) हे आश्चर्यजनक बुद्धि और कर्मों से सम्पन्न श्रेष्ठ पुरुषों! आपसे प्रेरणा ले हम (कस्य)
किसी और के (यक्षम्) धन को कभी भी अपने (तनूभिः) शरीरों से (भुजेम) भोगने वाले (मा) न हों,
और (मा) न ही अपने (शेषसा) पुत्रों और (तनसा) पौत्रों के माध्यम से कभी किसी और का धन
भोगें अर्थात् हमारी सन्तति भी स्वावलम्बी हों ।

आठवा वर्ग समाप्त हुआ ।

Rigveda - Maṇḍala 5 Anuvaaka 5 Sookta 70; Aṣṭaka 4 Adhyaaya 4 Varga 8

paatam naḥ rudraa paayubhiḥ uta traayethaam sutraatraa, turyaama dasyoon tanoobhiḥ.

(rudraa) **O slayers of evil! Please (paatam) protect (naḥ) us with various (paayubhiḥ) means of protection in your possession! (sutraatraa) O best protector! Please (traayethaam) steer us away from evil tendencies. (uta) And may we also (turyaama) destroy (dasyoon) the enemies of our (tanoobhiḥ) bodies and society.**

In the fourth mantra the sage advises against using someone else's wealth for our upkeep. **ṛiṣhiḥ** uruchakriraatreyaḥ, **devate** mitraavarunau, **vowels** 23, **chhandah** nichṛid aarṣhee gaayatree, **svaraḥ** ṣhaḍjaḥ.

**4. maa kasyaadbhutakratoo yakṣham bhujemaa tanoobhiḥ,
maa sheṣhasaa maa tanasaa.**

Rig 5:5:70:4

maa kasya adbhuta kratoo yakṣham bhujema tanoobhiḥ, maa sheṣhasaa maa tanasaa.

O possessors of (adbhuta) mesmerizing (kratoo) wisdom and deeds! May we seek inspiration from you and (maa) never (bhujema) utilize (kasya) someone else's (yakṣham) wealth (tanoobhiḥ) for our bodies! And May we utilize someone else's wealth (maa) neither (sheṣhasaa) through our children (maa) nor (tanasaa) grandchildren i.e. may our future generations be self-sufficient as well!

Here ends the eighth Varga.